

Колкото да се мъчех, не исках да спестя няколко горчиви редове на моя стар приятел от „Философски преглед“. Последната книга на Ефрем Каранфилов знам на мнозина ще хареса, но малцина ще си спомнят как е почнал един младеж. Не че идеализирам неговото литературно минало, в него имаше грешки, но то е било пълно с повече творчески очаквания. В първите му работи личи по-голям творчески замах.

Лично на мен ми се иска наред с критическите си занимания, Ефрем Каранфилов да се повърне и към своите стари социологични опити, но поставени вече на една по-строга научна основа.

Ефрем Каранфилов има още какво да ни каже в областта на обществените типове, стига обаче да преодолее известна творческа боязън в себе си. И сега животът предлага богати обществени типове.

И тарикатите се измениха; през военните години бяха суинги, сега са хулигани, а през последни дни стават углавни престъпници. Тоя антисоциален тип трябва по-новому да бъде разгледан и осветен. Ще изпусне ли от своето око Ефрем Каранфилов набъбналия бюрократ, изсушения догматик, наглия карьерист? Но няма какво да учим на човешки типове и характери автор, който някога така добре разгледа тарикатите, мижитурките, специалистите-еснафи, аристократите „по индукция“.

Може би желая невъзможното, но искам Ефрем Каранфилов вече от висотата на един по-научен мироглед да се върне към устрема на своята младост. Сега той е препълнена чаша, но не му достигат криле, дано успехът на новата му книга спомогне за неговото творческо окриляне.

ЗДРАВКО ПЕТРОВ

НАУЧЕН ТРУД ВЪРХУ БЪЛГАРО-ЧЕШКИТЕ КУЛТУРНИ И ЛИТЕРАТУРНИ ВРЪЗКИ¹

Чешко-българските културни връзки винаги са били здрави и плодотворни. Това са връзки между два народа, славянската принадлежност на които ги е въодушевявала за задръжен живот, за сътрудничество, за взаимопомощ. В ново време тези връзки многократно увеличи и укрепиха дружбата между нашите народи, която процъфтя в условията на задръжното изграждане на социализма в нашите страни, на общата борба за мир в света, на общите ни интереси и стремежи с ред народи, които начело със Съветския съюз отстояват прогреса, справедливостта и живота в света.

Традиционните оживени и приятелски отношения, които съществуват между българския и чехословашкия народ, несъмнено заслужават нашето най-голямо внимание, защото те доказват, че дружбата между нашите народи не е случайно явление. Пред българските и чехословашките научни работници в областта на културната история и на славянознанието стои задачата те да бъдат изследвани подробно и задълбочено.

В областта на чешко-българските културни връзки работи успешно чешкият

българист-литературовед Зденек Урбан, преподавател по българска литература в Пражкия Карлов университет. Токущо той ни поднесе едно крупно дело — книгата си „Из историята на чешко-българските културни връзки“ (на чешки език), издадена от Чехословашката академия на науките.

Книгата на Зденек Урбан се разпада на три части. В първата част се разкриват основните черти на развитието на чешко-българските културни връзки; втората част е посветена на отношението на голямата чешка писателка Божена Немцова към България; третата част изследва връзките на Христо Ботев с чехите, сношенията му с българи, учили в Чехия, проникването на името и делото му между чехите през 70-те и 80-те години и т. п.

Основните черти на развитието на чешко-българските културни връзки Зденек Урбан проследява от най-старо време, IX век, до наши дни. Въпреки че тук той обхваща и класифицира резултатите на досегашните изследвания, неговата работа и в тая си част има своята научна стойност, защото авторът дава критическа оценка на досегашните изследвания, до-

¹ Зденек Урбан, Из историята на чешко-българските културни връзки, Прага, 1957 (на чешки език).

пълня общата картина на чешко-българските връзки или внася някои поправки в нея чрез анализа на известен или неизвестен материал.

Обхващайки цялостното развитие на чешко-българските културни връзки, Зденек Урбан се натъква естествено най-напред на необходимостта от периодизация на това развитие. За основни предели в развитието на тези връзки той смята началото на Чешкото национално възраждане, освобождението на България от турското феодално робство и победата на демократичните сили над фашизма във Втората световна война. Отбелязани са възможности и за по-детайлна периодизация: като предели в такава периодизация авторът сочи още началото на размаха на национално-освободителната борба на българския народ в XIX век, 1918 г. (или 1923 г.). Тая периодизация се прави несъмнено въз основа на безспорни пределни моменти в развитието в Чехия и България. Но в нея има неща, които трябва да бъдат уточнени. Трудностите в случая произхождат оттам, че развитието в Чехия не съвпада с развитието в България. В развитието в Чехия през XIX век пределни моменти са 40-те и 80-те години. Тези моменти не могат да не бъдат пределни и в развитието на отношението на чешката общественост към българите.

Несъмнено има разлика между стихотворните дела, пътеписите и очерците от 20-те и 30-те години на XIX век от писатели, които осведомяват читателите за българите, превеждат български народни песни и поставят българите в „славянския рай“, и стиховете, повестите и драмите на редицата писатели от 40-те, 50-те, 60-те и 70-те години, като Прокоп Хохолоушек, Вацлав Шолц, Йосиф Вацлав Фрич, Ян Неруда, Сватоплук Чех, Елишка Краснохорска и др., които рисуват мрачната картина на робството в нашите земи и представят българския народ с неговия героичен отпор срещу поробителите. Зд. Урбан е склонен да търси обяснението на новите явления в чешко-българските отношения в развитието на революционното движение в България. А нима развитието на революционното движение в Чехия не може да бъде причина за появата на българската революционна романтика в чешката литература?

Сам Урбан изтъква добре, когато говори за интереса на първите големи поети на новочешката литература Франтишек Ладислав Челаковски и Ян Колар към България, че тоя интерес бил свързан с интереса към славяните изобщо. Такъв е интересът към българите и на техните съвременници, като се започне още от

Добровски. Интересът на по-късните прогресивни писатели, които изброихме по-горе, не е вече само интерес към родствен славянски народ, а представя и бунт срещу робството в Европа и света, той е интерес към народните революционни движения, той прераства в борба — социална и национална.

Въпреки не особено прецизната периодизация, която прави, Зд. Урбан практически добре оформя главите в първата част на своята работа: „Начало на чешко-българските културни връзки“, „Размах на чешко-българските културни връзки в периода на нашето и българското национално възраждане и в годините на национално-освободителната борба на българския народ“, „Чешко-българските културни връзки след Освобождението на България от турското феодално иго“, „Проблематика на развоя на чешко-българските културни връзки по време на първата република“. В обхванатите широко епохи действително са обособени главните моменти от културното общуване между чехи и българи.

В първата глава „Начало на чешко-българските културни връзки“ са събрани фактите на общуванията на нашите народи през средновековието. Феодалната затвореност на епохата не дава възможност за по-голям размах на тези общувания. При това и оскъдността на паметниците е причина картината на тези общувания да бъде бедна. Все пак са набелязани няколко интересни моменти, които дават да се почувствува съществуващото съзнание, че двата народа са сродни. Зд. Урбан ги сочи в старинни легенди, хроники, пътеписи и т. п.

Правилно чешкият изследовател разкрива най-ранната проява на славянското родство и дори единство между нашите народи в делото на великите славянски просветители Кирил и Методий, които изхождат из българската славянска среда и градят своето просветно дело в чехословашките области; от друга страна, техните ученици минават от Моравия в България, пренасяйки опита, въодушевението и резултатите от своята дейност и дейността на своите велики учители в България. Уточнявайки обаче „началото на чешко-българските културни връзки“, Зд. Урбан не твърде научно вярно го датира с прогонването на Кирилометодиевите ученици от Моравия и идването им в България, където изграждат неизграденото в Моравия свое дело. Това начало трябва да се датира две десетилетия порано, когато Кирил и Методий се отправят за Моравия. Ако Зденек Урбан не желае да приеме тезата, че Кирил и Методий са работили сред българските сла-

вяни преди да се отправят за Моравия¹, то той не би могъл да отрече факта, че великите славянски просветители са си служили в Моравия с българо-славянски език, който правят пръв славянски литературен език сред чехи и словаци. Освен това, както свидетелствуват паметниците, те отвеждат със себе си в Моравия свои ученици из средата на българските славяни. За нас няма съмнение, че за да поиска от Византия учители и духовници, които на славянски език да проповядват и да организират славянска черква в държавата му, Ростислав е разчитал на помощ от страна на славяните в империята, а тези славяни са били български славяни — в различни времена те са били съставка от населението на България. Ние мислим също така, че моравското Кирилометодиево дело е било пренесено в България и преди смъртта на Методий, т. е. преди изгонването на Методиевите ученици от Моравия.² Изобщо Кирилометодиевата книжовна школа има толкова българо-славянски черти, а несъмнено и моравски, че неминуемо трябва да бъде включена без всякакви уговорки и ограничения в историята на българо-чешките, а също и на българо-словашките културни връзки.

В по-късно време, пак през средновековието, близостта между българи и чехи, проявена преди всичко в езиковото родство, се изтъква най-ясно в пътеписа на Вацлав Вратислав з Митровиц, минал в края на XVI век през нашите земи. Зденек Урбан отбелязва този момент в развитието на българо-чешките общувания, като се спира главно на източниците на Вратислав. Може би не по-малко важно тук е да се изтъкне голямото разпространение да този пътепис в първите десетилетия на Чешкото възраждане, когато е дал знание за българите и особено за техния славянски език на чехите, започващи вече да се въодушевяват от идеята за славянска задружност. Не случайно частта за българите от пътеписа бива преведена и на български в зората на нашата нова книга.

Втората глава на първата част — „Размахът на чешко-българските културни връзки в периода на нашето и българското национално възраждане и в годините на национално-освободителната борба на българския народ“ — очертава развитието на българо-чешките културни връзки в една от най-интересните епохи от нашето историческо минало — в епохата на Българското възраждане.

Една дълга върволица от видни чешки дейци на епохата — учени и писатели — проявяват интерес към нашия народ и нашата страна. Зденек Урбан е хвърлил поглед върху отношението към българите на чешките учени възрожденци Йосиф Добровски, Павел Йосиф Шафарик и Вацлав Ханка, на първите крупни поети на новочешката литература Франтишек Ладислав Челаковски и Ян Колар, на големите писатели и събирачи и издатели на народни приказки Карел Яромир Ербен и Божена Немцова, на далите място на изображението на българите в своето литературно дело писатели Прокоп Хохоушек, Йосиф Вацлав Фрич, Вацлав Бенеш Тржебизски, Ян Неруда, Витезслав Халек, Елишка Краснохорска, Каролина Светла, на преводачите на български народни песни Ян Гебауер и Йосиф Холечек и др. Чешкият изследовател разкрива интереса на едни към българския език, българската история и етнография, към българския фолклор и интереса на други към живота, робското страдание и борбите на българския народ с поробителите. Особено спира вниманието на изследователя отношението на видни чешки дейци към нашето Априлско въстание и Руско-турската освободителна война от 1877—1878 г. Набелязана е дейността на българи в Чехословакия и на чехи в България. Листата на българи в Чехия е доста богата, съдържа познати имена от нашето Възраждане: Иван Шопов, Ангел Кънчев, Иван Драсов, Стефан Ботев, Петър Ив. Берковски, Васил Д. Стоянов и мн. др. Почти всички идват в Чехия за по-високо образование. Те са толкова много, че си създават в Табор българско читалище. От чехите в България значителна дейност развива Йосиф Майснер, който, бидейки емигрант в България след революцията на 1848 г., в която взема дейно участие с оръжие в ръка, има заслуги за поставянето на първото театрално представление в Шумен, както вече бе отбелязано в нашия печат. Отделено е още място за чешките преводи на български народни песни и приказки в епохата, за издаването на български книги в Чехия и т. н.

Разкривайки интереса на първите чешки възрожденци към българите, техния език, тяхното минало, тяхната земя, Зд. Урбан посочва добре колко трудно са прониквали вестите за българите сред чехите в онай ранна епоха. Но стремежът да се опознаят с българите отвежда ранните чешки дейци — езиковеди, литературо-

¹ Сравни авт., Работили ли са Кирил и Методий като просветители на българските славяни, Езиковедски изследвания в чест на акад. Ст. Младенов, София 1957, стр. 235 сл.

² Сравни авт., Пренасянето на Кирилометодиевата книжовна традиция от Велика Моравия в България, Сборник в чест на акад. Ал. Т.-Балан по случай деветдесет и петата му годишнина, София 1955, стр. 203 сл.

веди, историографи, фолклористи, поети — към истината за нашия народ, те преминават бързо от неведението за него към познание, което не само оплодява науката, но поставя българския въпрос в най-широки кръгове в славянския свят извън него. Йосиф Добровски пръв се ориентира с помощта на словенеца Йерней Копитар в българистиката и насочва и други, преди всичко Павел Йосиф Шафарик, в нея. Шафарик вече разработва голям брой български въпроси. Урбан ми се струва не особено справедлив към него, когато в тъй сбит очерк говори и за недостатъци в делото му, макар и частични, или изтъква склонност към идеализация в разбирането на проблематиката на българското минало. Може би Зденек Урбан има предвид очертаните от Шафарик граници на българската народност? Или посоченото от Шафарик място на българите в културната история на славянството? Шафарик нямаше основания да фалшифицира историята, а за фактите той имаше най-ясен поглед! Чест за чехословашката наука е това, че чрез Шафарик тя винаги ще удря корави плесници на лъжеучените фалшификатори на нашата история, на етнографията, на езикознанието, на археологията.

Справедливо е отделено повече място в общия очерк за развитието на българската тематика в чешката литература на Прокоп Хохолоушек и Ян Неруда. Хохолоушек пръв в чешката литература рисува картината на робството и борбите на българския народ, която се налага на съзнанието на чешките писатели и читатели. Той вижда и социалната същност на робството. Фейлетоните на Неруда изразяват силно и пряко съчувствието на чехите към българите, симпатиите към руските им освободители, възторга им от руските победи в освободителната война. Но, както отбелязах, делото на чешките писатели от по-късно време, в което се рисуват робството на нашия народ и неговата борба за освобождение, не се отделя от общия интерес към българския народ, за да прозвучи в него гласът на копнееща по освобождение и бореца се за него Чехия. Изобщо, струва ми се, Зденек Урбан недостатъчно в тая глава търси да разкрие жизнения подтекст на посочените явления из областта на чешко-българските културни връзки.

Ние сме благодарни на Зденек Урбан за разкритите нови връзки в работата му, епизоди и дори имена, но ние напразно търсим да прочетем нещо за отношението на писатели като Сватоплук Чех към нашето Априлско въстание. Стихотворения като „Всеки си има своя нрав“ от Чех, които ние поставяме до подобни стихотворения у нашия Вазов, у Тургенев („Кро-

кет във Виндзор“) и др. навярно имат идейно и емоционално родствени прототипи и изказвания в чешките архиви.

Говорейки за отношението на чехите към Априлското въстание и Руско-турската освободителна война, Зденек Урбан разказва как някогашният президент на буржоазната Чехословашка република Т. Г. Масарик, бидейки по време на Руско-турската война вече 27-годишен, изразява симпатия към турците — съчувствува им за това, че са победени. Добре е отбелязано, че това е „фалшива хуманност, фалшива и лъжлива чак до мозъка на костите“ и че в случая отношението на вождя на чехословашката буржоазия съвпада с отношението към турци и българи на управниците и дипломатите на някогашните колонизатори на народите.

Третата глава разглежда чешко-българските културни връзки след освобождението на България от турското феодализмо. Тук на първо място се очертават, както и трябва да се очаква, проявите на ред чешки дейци във всички области на българската култура. Както е известно, след освобождението на България от турското робство в нашата страна идат голям брой чехи, за да присъединят силите си към усилията на нашия народ да изгради младата си държава. Челно място между тях заема Константин Иречек. Зденек Урбан се спира по-подробно на неговата дейност, която започва още преди Освобождението. След Освобождението Иречек приема отправената му в 1879 год. покана да дойде в България, където работи като главен секретар и министър на народното просвещение. Урбан посочва неговите изумително богати с фактически материал книжовни трудове, посветени на нашия народ. Докато за очертаването на дейността на Иречек изследователят разполага със значителен печатан и архивен материал, материалът за другите чешки културни дейци е оскъден и твърде пръснат. Урбан е тръгнал по следите на десетки от тях. Това са най-напред учители, които пишат и учебници за нашите училища. Мнозина от тях са видни учени и разработват проблемите на българската наука. Нека тук бъдат поменати братя Херменегилд и Карел Шкорпил и Вацлав Добруски, които разработват нашата археологическа наука и поставят основите на музейното ни дело. Херменегилд Шкорпил работи и в областта на ботаниката и до днес неговото име носят ред непознати до това време видове български растения. Между дошлите като учители чехи има даровити художници. Познати са заслугите на Иван Мърквичка в организирането на художествен живот у нас. Мърквичка е и значителен художник реалист. Наред с него работи у нас и даровитият му съна-

родник Ярослав Вешин. Голям брой чехи работят в областта на музиката, както и на театъра.

Зденек Урбан в своя общ очерк не е имал възможност да даде пълна картина на дейността на чешките културни работници в България след нейното освобождение. Знае се например, че паметникът на Васил Левски в София, първият паметник на освободена България, е дело на чешки архитект. Знае се също, че чехи учат българи на печатарското изкуство; Георги Димитров, който, както е известно, е започнал като печатарски работник, съобщава сам, че негов учител в печатарското дело е бил чех, и т. н. Струва ми се, че трябва да се напише колкото е възможно по-скоро една студия за чехите в българския културен живот след Освобождението, докато времето още не е заличило следите на тяхната дейност.

Интересен е и следващият момент в разглежданата глава — животът и дейността на българските студенти в Чехия през епохата. Зденек Урбан е обърнал по-специално внимание на живота и дейността на студентската организация „Българска седянка“. Добре е отбелязано, че докато отначало организацията е била в ръцете на българската демократична младеж, по-късно тя попада в ръцете на синовете на българската буржоазия, които имат повече възможности да следват в чужбина. В една ранна епоха българските студенти в Чехия славят в специални събрания българските революционни дейци и писатели Г. С. Раковски, Л. Каравелов, Хр. Ботев и др.

През епохата пак има чешки писатели, които се интересуват от нашия народ и пропагандират неговата култура и литература. Урбан сочи тук делото на Адолф Хейдук, Сватоплук Чех, Ян Неруда и др. Това дело трябва да бъде допълнено с разпространението и влиянието на чешката литература в България: Вазов превежда Неруда и Врѣхлицки; излизат в български преводи работи на Сватоплук Чех и т. н. Зденек Урбан не е надникнал и в репертоара на чешките и българските театри — бива поставена някоя пиеса съответно от български или чешки автор.

Изяснява се отношението на чешката общественост към българското социалистическо движение. Зденек Урбан е издирил тук подробности, на които досега не е спирал погледът на изследователя. Извънредно интересно и дори изненадващо със своята живост например е очертан образът на Димитър Благоев от чешкия публицист — редактор на в. „Право лиду“ Емануел Шкатула. Ето описанието, цитирано от Урбан: „Спомня ли си моментите, прекарани между българските социалисти,

не ми излиза от ума старият Благоев. На хубаво изваяната глава, с остър, изразителен и все пак с тъй благороден профил, е порасла силно побеляла брада и дългите, вчесани назад коси, винаги грижливо пригладени и блестящи със среброто на старостта, придават на главата същинска прелест. Благоев говори малко тихо, глухо, но плътно и неговото лице, проявено от спокойствие, дава да се почувствува и на пръв поглед дълбока интелигентност и философска мъдрост, обогатена от тежките изпитания на живота.“

Връзките между прогресивната чешка общественост и българските тесни социалисти могат да бъдат предмет също на специално изследване.

Последната глава на първата част, „Проблематика на развоя на чешко-българските културни връзки по време на първата република“, в отличие от някои от предшестващите глави, разкрива успешно явленията на културната взаимност между българи и чехи във връзка с общественото развитие у нас и в Чехословакия. Следейки фактите на тая взаимност, читателят чувства напрегнатостта на събитията в развитието, което ще доведе неминуемо до победата на прогресивните сили в двете страни и до задружната им работа в един лагер — лагер на прогреса, строителството на социализма, защитата на човечеството и мира.

Участието на България в Първата световна война на страната на централните сили е причина най-напред за хладно отношение към България на официалните кръгове в Чехословакия. Обаче интересът на чешката буржоазия към българския пазар скоро променя това отношение. От друга страна, идеята за традиционната славянска дружба сред широките слоеве бива оплодена от идеята на пролетарския интернационализъм, която сдружава народите за обща борба за по-висока форма на живот.

Зденек Урбан добре вижда в отношението на чешката общественост към сблъскванията между силите на реакцията и силите на прогреса у нас централна проблема в развоя на чешко-българските връзки. Септемврийското въстание от 1923 год. например, което намира широк отзвук в Чехословакия, е пълно с поуки за чехословашките работници и селяни, за Чехословашката комунистическа партия, за чехословашкото революционно движение. Отношението на чехословашката общественост към фашисткия терор в България, започнал още с деветоюнския преврат на 1923 год. и засилен след Септемврийското въстание и атентата в черквата „Св. Неделя“ през 1925 год., определя в най-голяма степен характера на чешко-българските културни връзки. В книгата

на Зденек Урбан са изнесени важни случаи, с които — протестирайки срещу терора в България — чешкият народ стои рамо до рамо с българските антифашистки борци. Чешката прогресивна общественост се изправя в защита на поетите Цанко Церковски и Гео Милев, на учения Тодор Павлов, днес председател на Българската академия на науките, и др.

Особено Лайпцигският процес и съдбата на Георги Димитров, попаднал в ръцете на хитлеристките подпалвачи и убийци, вълнуват чешката работническа класа. Под ръководството на Чехословашката комунистическа партия се разгръща широка кампания за спасяване живота на Георги Димитров. В тази кампания участвуват и видни писатели и културни дейци — Зденек Нейедли, Юлиус Фучик, Ф. Кс. Шалда, К. Конрад и др. Героичното държане на Георги Димитров пред съда вдъхновява както чехословашката работническа класа за отпор срещу настъпващия фашизъм, така и чехословашки писатели за литературни творби.

Острата борба, която се води в България между прогресивните сили и силите на фашизма, се разгаря и сред многобройните български студенти в Чехословакия — в Прага, Бърно, Братислава и др. Зденек Урбан е събрал материал за живота и дейността на българските студентски организации в Прага, като спира вниманието си особено върху дружеството „Васил Левски“, академическо дружество на най-прогресивните български младежи.

В книгата на Зденек Урбан са дадени по-нататък сведения за пребиваващите в Чехословакия български писатели, за връзките на чешки писатели и други културни дейци с България, за занятията на чешките слависти с български въпроси и др. По-широко място е дадено, както и трябва да се очаква, на Георги Караславов, който става секретар на дружеството „Васил Левски“ и написва романа си „Споржилов“ за строежа на пражкото предградие, и на Кирил Христов, който прекарва в Чехословакия цели десетилетия. Намерено е място да бъде припомнено и голямото художествено дело на българската певица Христина Морфова, която дълго време работи в Чехословакия и прояви грижи за процъфтяването на българо-чехословашките културни връзки.

При написването на разглежданата глава, както и на предшестващата, Зденек Урбан не е разполагал с по-големи предварителни изследвания, поради което е трябвало сам да предприеме издирването на материала и неговото обработване. Естествено по-нататък работата му ще бъде допълнена с още ценен материал.

Втората и третата части на работата на Зденек Урбан имат като изследователски предмет по-специални въпроси. Отношението на Божена Немцова към България, към българската култура, към живота и борбите на българския народ в края на 50-те и началото на 60-те години на XIX век, когато преждевременната смърт прекъсва в 1862 год. живота на писателката, беше досега малко познато. В монографично изследване Урбан събира сведенията за решението на поставения въпрос от музеи, архиви, периодичен печат, като смята, че отношението на Божена Немцова към България принадлежи към най-значителните глави на чешко-българските културни връзки в миналото.

Несъмнено значително явление в историята на тия връзки е фактът, че Божена Немцова учи български език. Научила го в достатъчни размери, тя прави с помощта на своите български приятели преводи от български — из съчиненията на Раковски, а изучавайки Раковски, пише и сама по български въпроси. Колкото и тези преводи и статии или добавки да имат ограничени размери, те са твърде важни за нас като свидетелство за интереса на голямата писателка към нашия народ. И Зденек Урбан правилно подлага на подробен анализ всичко, което е излязло изпод перото на Божена Немцова като израз на нейния интерес и нейната любов към нас: нейната кореспонденция, българските приказки, с които се занимава и които превежда, статиите за отглеждането на маслодайната роза, за българските названия на звездите и ветровете и др. Вниманието на Урбан спират и статиите по български въпроси в Ригровата енциклопедия и чешкият изследовател търси да установи авторството им и участието на Божена Немцова в съставянето им.

Зденек Урбан изследва подробно и личните сношения на Божена Немцова с българи. Интересът ѝ към България и българския народ я води до такива сношения. Тя търси тези сношения, за да усъвършенствува своя български език, българските ѝ приятели ѝ разкриват живота у нас и пътища към нашия народ. Голямата писателка заживява с мисълта да дойде в нашата страна.

С нея, както и с други видни чешки писатели и културни дейци е във връзка най-вече познатият наш възрожденец Васил Д. Стоянов, прекарал в Прага като ученик, студент и книжовник годините 1858—1862 и 1863—1867. Ето защо Урбан се спира да очертае по-подробно дейността на Стоянов, като разкрива почти неизвестния у нас факт, че Стоянов е бил предаден на австрийската полиция като революционер деец, и то от някогашния водач на Пражката революция в 1848 год. Карел

Сабина, автор на прекрасното либрето „Продадена невеста“. Тоя факт ние бяхме срещали досега само в дискусиата на чешките автори около предателството на Сабина, но не бяхме успели да го включим в съответната страница от историята на нашето Възраждане. Очертавайки живота на Васил Д. Стоянов, Зд. Урбан се нарежда между тези чешки автори — участници в дискусиата около предателството на Сабина, които не смятат, че Сабина е вършел само „дребни услуги“ на австрийската полиция. Урбан се стреми и към една по-правилна оценка на общественото-политическата и книжовна дейност на Васил Д. Стоянов, който на младини е сподвижник на Раковски и участник в неговата Бялградска легия, а по-късно е един от основателите на Браилското книжовно дружество.

Характерът на връзките на Божена Немцова с българите в работата на Урбан се изяснява в светлината на връзките изобщо на предните представители на чешката литература от епохата с българите: на Йосиф Вацлав Фрич и Карел Сабина, които застават начело на Пражката революция от 1848 год., на водачите в прогресивния литературен живот на епохата Витезслав Халек и Ян Неруда и др.

Както с материала, който съдържа, особено с приведените писма на Божена Немцова, така и с анализа на тоя материал монографията на Зд. Урбан „Божена Немцова и България“ ще остане трайно завоевание в областта на чешко-българските връзки.

Третата част на работата си — „Дейността и делото на революционния демократ Христо Ботев и чехите през 70-те и 80-те години на XIX век“, Зденек Урбан започва с една сполучлива характеристика на великия революционер, публицист и поет. Изхождайки от стремежа, който намира израз особено около чествуването на стогодишнината от рождението на Ботев, — да се уточни и допълни Ботевата биография, Зд. Урбан си поставя преди всичко задачата въз основа на наличния чешки материал да уточни някои страни на Ботевата биография, на Ботевата дейност.

На първо място той изнася съобщението на чешкия журналист и публицист Йосиф Яков Тоужимски, който разказва, че се бил запознал с Ботев в Сърбия — през февруари 1876 год. Зд. Урбан е склонен да вярва на чешкия журналист. Своите спомени за Ботев обаче Тоужимски обнародва 17 години по-късно и не всичко в тях изглежда съвсем достоверно. Мъчно приемливо ни се вижда съобщението, според което Ботев бил казал на чешкия журналист в средата на март 1876 год., когато се

разделяли: „Ще чуete за мене — скоро, още през пролетта ще чуete изненадващи новини от България, за Христо Ботев ще чуete.“ Тези думи би могъл да вложи в устата на Ботев само онзи, който знае за по-късния подвиг на великия революционер; сам Ботев, повече от месец преди Априлското въстание и два месеца преди да поведе четата си към Врачанския балкан, не би могъл да ги каже: тепърва по-късно узрява идеята за поход на четата му в България. Не е изключено Тоужимски да е смесил Ботев с някого другия.

Подробно изследва Зденек Урбан връзките на Ботев с чехи и с българите, следващи в Чехия. В Чехия учи братът на великия поет-герой Стефан Ботев, близо 4 години там учи Ботевият приятел Иван Драсов, там учат и други близки на Ботев. Стефан Ботев е бил смесен с великия си брат, поради което някои чешки автори някога бяха сметнали, че и Христо Ботев е учил в Чехия.

Проникването на името на Ботев в Чехия не става бързо. Отначало се поменават тук и там вестниците, в които Ботев сътрудничи, тепърва героичният му подвиг става причина да се заговори за него. Особено завземането на парахода „Радецки“ от Ботевата чета привлича вниманието на вестниците в тогавашна Австро-Унгария. Вестниците поместват не само съобщения, но и разкази на очевидци. В книгата си Урбан подробно ги привежда. Особено интересни са вестите, че Ботев живее и се бори, събрал около себе си огромен брой въстаници, дълго след своята героична смърт. Отнасящите се със симпатия към българите чехи приемат като истина слуховете, колкото и невероятни да са те.

Животът и поезията на Ботев започват да стават популярни в Чехия от 80-те години нататък. Зденек Урбан издирва най-ранните случаи, които правят името на Ботев като революционер и поет популярно: тържествена вечер за Ботев в Прага, преводи на негови стихотворения, статии за него. Особено място заема стихотворният пролог, съчинен от Адолф Хейдук и рецитиран на тържествената вечер, посветена на Ботев. Урбан печата текста на пролога, запазен досега в ръкопис. По-дълго се спира на образа и дейността на чешкия учител в България Йосиф Антонин Ворачек, който се опитва да представи по-пълно Ботев на чешкия читател. Урбан анализира работата му за Ботев и преводите му от него, като дава между другото интересна критическа оценка на писанията за Ботев от Иван Вазов, от когото Ворачек се ползува.

Работата на Зденек Урбан е съградена, както вече неведнъж бе отбелязано, с много неизвестни или малко известни

досега факти, Урбан търпеливо се е ровил в архивите и старите издания, за да даде по-пълно, отколкото е правено това досега, цялостното развитие на чешко-българските културни връзки в първата част на работата си или в следващите две части да осветли с фактите на чешко-българската взаимност делото на такива великани в чешкото и нашето историческо и културно развитие, каквито са Божена Немцова и Христо Ботев. Урбан оценява критически материала, до който се добира, проявява значително умение да го анализира, познава отлично и фактите на нашето минало, което му дава възможност за по-широки обобщения, за поправки и допълнения в нашата историография.

Историческият очерк на Зденек Урбан е положен върху марксистка основа, което позволява широк и верен поглед върху развитието, правдиви и задълбочени заключения върху отношението на чешката култура, на литературата и обществените науки към българската култура. Разглеждайки например проблематиката на развоя на чешко-българските културни връзки по време на т. н. първа чехословашка република, Урбан ясно раз-

граничава двете култури в тая република — на чехословашката буржоазия и на чехословашките трудещи се маси и поставя чешко-българските културни връзки в тяхната взаимозависимост от тези две култури. Също така той разкрива връзките между българския и чешкия народ в прогресивната линия на развитието на двата народа: сближават ги робската им участ и борбите им за национално освобождение през XIX век, задружният им път към социализма в ново време. Така познанието на чешко-българската дружба от миналото предлага средства и мобилизира читателя за изграждане на дружбата от настоящето. Историческите справки и архивните материали в книгата на Урбан придобиват несъмнено обществено значение.

Доколкото ни е известно, Зденек Урбан продължава своята работа върху историята на чешко-българските културни връзки. Надяваме се, че той ще ни даде още ред монографични изследвания от вида на „Божена Немцова и България“ и „Дейността и делото на Хр. Ботев и чехите през 70-те и 80-те години на XIX век“ и още по-пълнен синтетичен очерк на нашите връзки.

ЕМИЛ ГЕОРГИЕВ

14690-9570

Редакционен комитет:

ПАНТЕЛЕЙ ЗАРЕВ — главен редактор

АТАНАС НАТЕВ, ГЕОРГИ ДИМОВ, ГЕОРГИ ЦАНЕВ, ЕМИЛ ГЕОРГИЕВ, ЛЮДМИЛ СТОЯНОВ,
ПЕТЪР ДИНЕКОВ, СТОЯН КАРОЛЕВ, ТОДОР ПАВЛОВ

Редактор-секретар — Христо Йорданов